

ЛІСОВА Т. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.4 (477)

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК СКЛАДНИКА ПРЕДМЕТА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Статтю присвячено особливостям об'єкта правовідносин щодо відновлення земель як складника предмета земельного права. Досліджено наукові погляди стосовно об'єктів правовідносин. Зроблено висновок, що доцільно розмежувати поняття «об'єкт правового регулювання» та «об'єкт правової мети». Запропоновано класифікацію відновлення земель.

***Ключові слова:** відновлення, об'єкт правовідносин, відтворення, землі, земельні ділянки, ґрунти, заходи, охорона, родючість, продуктивність, властивості.*

Статья посвящена особенностям объекта правоотношений в сфере восстановления земель как составляющей предмета земельного права. Исследованы научные взгляды относительно объектов правоотношений. Сделан вывод, что целесообразно разграничивать понятия «объект правового регулирования» и «объект правовой цели». Предложена классификация восстановления земель.

***Ключевые слова:** восстановление, объект правоотношений, воспроизведение, земли, земельные участки, почвы, меры, охрана, плодородие, производительность, свойства.*

The article is devoted to the features of the object of legal relations in the field of land restoration as a component of the subject of land law. Scientific views on the objects of legal relations are researched. It is concluded that it is advisable to distinguish between concepts “the object of legal regulation” and “the object of legal purpose”. The classification of land restoration is proposed.

Key words: *restoration, object of legal relations, reproduction, land, soil, measures, protection, fertility, productivity, properties.*

Вступ. В умовах постійного погіршення якісного стану земель надзвичайно актуальними є правові проблеми їх відновлення. Вибір теми статті визначено актуальністю окремих теоретичних питань щодо правовідносин у сфері відновлення земель як складника предмета земельного права. Особливої уваги заслуговує об'єкт відносин щодо відновлення земель. У контексті вищезазначеного треба виокремити праці таких вітчизняних науковців, як Н.С. Гавриш, П.Ф. Кулинич, А.Л. Місінкевич, С.А. Чаркін, М.В. Шульга, проте окремі теоретичні питання щодо об'єкта відносин у сфері відновлення земель потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення особливостей об'єкта правовідносин у сфері відновлення земель як складника предмета земельного права.

Результати дослідження. У теорії права наявні майже тотожні погляди щодо об'єктів правовідносин. Наприклад, на думку окремих учених, об'єктом правовідносин є матеріальні або духовні цінності, особисті або соціальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки [1, с. 146]. Інші представники науки теорії права розглядають об'єкт правовідносин як реальне благо, на досягнення, використання та охорону якого спрямована реалізація суб'єктивних прав та обов'язків учасників правовідносин [2, с. 291–298].

Проте у науці теорії права сьогодні сформувалися дві концепції об'єкта правовідносин. Перша – плюралістична, яка є найбільш поширеною серед науковців. Відповідно до зазначеної концепції, об'єктами правовідносин є матеріальні блага, тобто предмети матеріального світу; деякі нематеріальні цінності (результати інтелектуальної, духовної творчості людини; особисті немайнові блага); дії суб'єктів правових відносин або результати цих дій. Отже, відповідно до цієї концепції, не може існувати один об'єкт правовідносин, натомість їх є значна кількість. Серед прибічників плюралістичної концепції можна виокремити таких науковців, як С.С. Алексєєв, Ю.А. Ведерников, В.В. Лазарев, С.В. Липень, М.І. Матузюв, О.В. Малько, О.Ф. Скакун.

Відповідно до моністичної концепції, прибічниками якої є В.М. Хропанюк, О.С. Іоффе, Р.О. Халфіна, об'єктом правовідносин можуть виступати виключно дії сторін, оскільки саме вони регулюються правовими нормами.

Наприклад, В.М. Хропанюк зазначає, що об'єктом правовідносин є поведінка людей, яка може відрізнитися за змістом. Зокрема, у майнових правовідносинах об'єктом є така поведінка людей, яка спрямована на задоволення певних життєвих благ; у немайнових – об'єктом є безпосередньо поведінка учасників правовідносин [3, с. 313]. При цьому, на думку В.М. Хропанюка, матеріальні та нематеріальні блага є метою, заради якої учасники вступають у правовідносини [3, с. 313].

На думку О.С. Іоффе, об'єкт правовідносин повинен володіти здатністю до реагування на правовий вплив, отже, поведінка людини є об'єктом прав і обов'язків [4, с. 82]. Науковець виокремлює три об'єкти: юридичний, вольовий і матеріальний, проте юридичним об'єктом вважає поведінку зобов'язаної особи [5, с. 230].

Як переконливо зазначає С.С. Алексєєв, коло об'єктів правовідносин визначається через інтерес уповноваженої особи, отже, характеристика об'єкта узгоджується з поняттям суб'єктивного права, важливим моментом якого є інтерес [6, с. 157]. Вчений підкреслює, що у питаннях об'єкта правовідносин необхідно застосовувати диференційований підхід,

матеріальні та нематеріальні блага необхідно розглядати у зв'язку з поведінкою суб'єктів, тобто матеріальним змістом правовідносин [6, с. 157].

Дискусійним залишається також питання щодо співвідношення понять «об'єкт права» та «об'єкт правовідносин».

Наприклад, деякі науковці, розглядаючи землю як природний об'єкт і природний ресурс, вважають її об'єктом земельних правовідносин, проте не об'єктом земельних прав [7, с. 16, 19].

О.Ф. Скакун наголошує на співвідношенні об'єкта права та об'єкта правовідносин як загального та особливого, цілого та частини. При цьому вона зазначає, що об'єктом права є суспільні відносини, які можуть бути предметом регулювання та потребують такого регулювання, а об'єкт правовідносин є частиною, елементом суспільних відносин, щодо якого відбувається взаємодія суб'єктів, тобто тим, на що спрямовані суб'єктивні юридичні права та обов'язки осіб [8, с. 397].

Як констатує С.А. Чаркін, якщо під об'єктом земельних прав розуміти об'єкт суб'єктивних земельних прав, то такий об'єкт співпадає з об'єктом правовідносин, а якщо – об'єкт права, то вони є не тотожними, проте спорідненими категоріями [9, с. 110]. С.А. Чаркін розглядає категорію «об'єкт права» як передбачені нормами позитивного права блага, діяльність людей та її результати, а також інші громадсько значущі продукти, щодо яких можуть виникнути суспільні відносини, врегульовані правом [9, с. 110]. Об'єкт правовідносин є метою, на яку спрямований інтерес його суб'єкта (суб'єктів). Отже, як зазначає науковець, земля як природний об'єкт і природний ресурс виступає як об'єктом права, так і об'єктом публічних (управлінських) правовідносин [9, с. 110].

Згідно з ч. 3 ст. 2 Земельного кодексу України об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, зокрема на земельні частки (паї) [10].

Як слушно зазначає Б.В. Єрофеев, земельні правовідносини є складними за своїм змістом через особливості їхнього об'єкта – землі, правового становища учасників цих відносин і деяких інших факторів [11, с. 154]. Вчений констатує, що є наукова позиція, відповідно до якої є два самостійні, але взаємопов'язані поняття – об'єкт правового регулювання та об'єкт правової мети. Наприклад, об'єктом правового регулювання є земля, а об'єктом правової мети є раціональне, ефективне використання, охорона, створення належних умов для формування та розвитку земельного ринку, відтворення родючості ґрунтів, збереження та покращення навколишнього середовища, охорона прав суб'єктів земельних правовідносин [11, с. 170].

На думку окремих науковців, розглядаючи об'єкти земельних відносин, доцільно говорити про те, що об'єктом земельних відносин є не земля загалом, а землі окремих категорій [12, с. 5]. Отже, землю як об'єкт правовідносин треба розглядати у ролі компонента навколишнього середовища, поділеного на категорії, щодо яких здійснюється низка публічно-правових (управлінських) функцій для забезпечення диференційованого режиму раціонального використання і охорони, що є головним засобом виробництва в сільському та лісовому господарстві й просторовим базисом для розташування житлових, промислових та інших об'єктів [12, с. 5].

Як зазначає Г.О. Аксеньюк, об'єктом земельних відносин є саме земля, земельна ділянка, щодо якої виникають права й обов'язки, що складають зміст правовідносин [13, с. 134].

С.С. Алексєєв, поділяючи правовідносини на активні та пасивні, наголошує, що об'єктами правовідносин активного типу є те, що вони виступають у вигляді результату дій зобов'язаної особи [14, с. 143].

На думку М.В. Шульги, доцільно розрізняти загальний і безпосередній об'єкт земельних відносин. Наприклад, залежно від виду земельних відносин, врегульованих правом, їхнім загальним об'єктом може розглядатися земля, а безпосереднім – земельна ділянка [15, с. 17].

Сьогодні у наукових працях виділяють декілька режимів об'єктів правовідносин: простий (ідеться про суто земельну ділянку без наявності на ній інших об'єктів); змішаний (на земельній ділянці є нерухомість або інші природні об'єкти) та комплексний (у разі включення земельної ділянки до складу майнового комплексу) [9, с. 110].

Отже, відновлення передбачає різні правові аспекти, зокрема підвищення родючості земель (наприклад, ґрунтів). Родючість є головною продуктивною функцією ґрунтів і насамперед характеризується вмістом гумусу. Доцільно погодитися з М.В. Шульгою, що питання підвищення ґрунтової родючості останнім часом набувають особливої актуальності [15, с. 145–146]. Саме завдяки родючості, як зазначає М.В. Шульга, землі сільськогосподарського призначення виконують унікальну і незамінну функцію основного засобу виробництва продукції рослинництва та тваринництва [16, с. 276].

З.П. Паньків, розглядаючи родючість ґрунтів як їхню унікальну властивість, підкреслює, що у наукових колах відсутня єдина позиція стосовно відновлюваності ґрунтів [17, с. 91]. Наприклад, прибічники погляду щодо невідновності ґрунтів обґрунтовують власну позицію неспіврозмірністю часу відновлення знищених ґрунтів із терміном життя одного покоління [17, с. 92]. Проте, незважаючи на довготривалий процес, родючість ґрунтів може бути відновлена. Адже ґрунтам, за підсумками багаторічних досліджень ґрунтознавців, притаманна зворотність – важлива властивість, яка полягає у здатності відновлювати притаманні їм модальні параметри після припинення механічного або хімічного навантаження [18, с. 77]. На відновлення ґрунтового покриву потрібні сотні тисяч років, що означає фактичне виключення з інтенсивного господарського використання масивів зі зруйнованим ґрунтовим шаром у доступній часовій перспективі [19, с. 42]. Проте доцільно погодитися із висловленою позицією, що необхідно відрізнити невідтворюваність ґрунту як природного тіла (матерії) від його відновлення як засобу виробництва (ідеться про можливість відновлення його якісних властивостей, а саме – родючості) [19, с. 42].

Як слушно зазначає В.М. Трегобчук, проблема всебічної охорони ґрунтів, збереження та відтворення їхньої родючості є проблемою продовольчої, економічної, екологічної та загальної національної безпеки держави [20, с. 3]. Свого часу О.Н. Соколовський цілком доречно наголошував на багатогранності й динамічності родючості ґрунтів [21, с. 47]. Як переконливо зазначають ґрунтознавці, поняття родючості виходить за межі суто ґрунтової системи, наголошуючи на безперспективності дослідження родючості без взаємозв'язків із рослинами [22, с. 20–21]. Наприклад, сучасна ґрунтознавча наука, доходять висновку, що родючість ґрунту полягає в його здатності задовольняти потреби рослин в елементах живлення, воді, теплі в достатніх кількостях для їхнього нормального розвитку, які в сукупності є основним показником якості ґрунту [23, с. 204]. Ґрунтова родючість поділяється на потенційну (природну) та ефективну (ідеться про набуту родючість під впливом обробітку, зокрема внесення мінеральних добрив, меліорації) [24, с. 15].

Розглядаючи екологічні властивості земель сільськогосподарського призначення, П.Ф. Кулинич наголошує, що нині такі властивості не можуть бути інтегровані у правовий механізм сільськогосподарського землекористування і не є об'єктом земельних та інших правовідносин, оскільки такі правовідносини не виникають через нерозвиненість і недосконалість чинного законодавства про сільськогосподарське землекористування [25, с. 144]. Треба підтримати позицію П.Ф. Кулинич, проте надалі з розвитком і вдосконаленням земельного законодавства екологічні властивості земель сільськогосподарського призначення можуть бути інтегровані у правовий механізм сільськогосподарського землекористування.

Отже, розглядаючи класифікацію відновлення, серед його видів доцільно виокремити такі. Залежно від мети відновлення доцільно виокремити відновлення з метою відновлення родючості земель сільськогосподарського призначення, продуктивності земель лісогосподарського призначення, відновлення з метою виконання землями інших функцій (ідеться про землі інших категорій).

Залежно від ролі антропогенного чинника можна виокремити природне та штучне відновлення земель. Зокрема, про штучне відновлення йдеться у разі рекультивації порушених земель. У разі здійснення консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених земель можна говорити про їх природне відновлення.

Крім того, за суб'єктами, діяльність яких спрямована на відновлення земель, уявляється доцільним виокремити відновлення земель на загальнодержавному рівні, що здійснюється

шляхом прийняття низки нормативно-правових актів, норми яких спрямовані на забезпечення відновлення всіх земель у межах державного кордону України; на регіональному рівні, що полягає у розробленні та прийнятті місцевими органами влади певного масиву нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання відповідних відносин у сфері відновлення земель, забезпечення відновлення земель адміністративно-територіальних одиниць, зокрема земель запасу; на локальному рівні (ідеться про реалізацію заходів відновлення земельних ділянок безпосередньо їхніми власниками та користувачами, зокрема орендарями).

Висновки. Проаналізувавши особливості об'єкта правовідносин щодо відновлення земель, можна дійти висновку, що доцільно розмежовувати поняття «об'єкт правового регулювання», «об'єкт правовідносин» та «об'єкт правової мети». Наприклад, об'єктом правового регулювання у сфері відновлення є земля, що потребує відновлення через погіршення її якісного стану. Об'єктом правовідносин у сфері відновлення є землі, щодо яких встановлено певний правовий режим, а також окремі земельні ділянки, якісний стан яких було порушено внаслідок антропогенного впливу або природних катаклізмів, що викликає необхідність їх відновлення. Об'єктом правової мети в цьому разі треба вважати відновлення якісного стану земель, зокрема родючості земель сільськогосподарського призначення (грунтів), продуктивності земель лісогосподарського призначення, щодо земель інших категорій – здатності виконання ними певних функцій.

Список використаних джерел:

1. Ведерніков Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Київ: «Знання», 2008. 333 с.
2. Лазарев В.В., Липень С.В. Теория государства и права: учебник для ВУЗов. Москва: «Спарк», 1998. 448 с.
3. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: учебник для высших учебных заведений / Под ред. В.Г. Стрекозова. Москва: «Интерстиль», «Омега –Л», 2006. 382 с.
4. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ленинград: Изд-во Ленингр. университета, 1949. 144 с.
5. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории права. Москва: «Юридическая литература», 1961. 381 с.
6. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. II. Москва: «Юридическая литература», 1982. 360 с.
7. Зайков Д.Е., Звягинцев М.Д. Настольная книга гражданина по защите гражданских прав. Москва: Издательский дом «Ра», 2008. 895 с.
8. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: «Консум», 2000. 704 с.
9. Чаркин С.А. Земельные правоотношения как межотраслевая правовая категория: монография. Москва: «Юрайт», 2012. 237 с.
10. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 1389-XIV. Офіційний вісник України. 2001. № 46. Ст. 2038.
11. Ерофеев Б.В. Земельное право России: учебник. Москва: «Юрайт-Издат», 2007. 655 с.
12. Анисимов А.П., Чаркин С.А. Объекты земельных правоотношений. Российская юстиция. 2012. № 2. С. 4–8.
13. Аксененко Г.А. Земельные правоотношения в СССР. Москва: «Госюриздат», 1958. 424 с.
14. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права: курс лекций. Вып. 2. Свердловск: Свердловский юридический институт, 1964. 226 с.
15. Шульга М.В. Актуальные проблемы земельных отношений в современных условиях. Харьков: Фирма «Консум», 1998. 224 с.
16. Шульга М.В. Особливості використання та охорони земель сільськогосподарського призначення. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / Науково-дослідний інститут правознавства національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»; за ред. А.П. Гетьмана та В.Ю. Уркевича. Харків: «Право», 2012. С. 271–350.

17. Паньків З.П. Ґрунтові ресурси: значення та функції. Вісник ОНУ. Серія: «Географічні та геологічні науки». 2015. Т. 20. Вип. 2. С. 84–95.
18. Медведев В.В. Физические свойства и обработка почв в Украине. Харьков. Изд-во «Городская типография», 2013. 224 с.
19. Євсюков Т.О. Класифікація та екобезпечне використання особливо цінних земель: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 296 с.
20. Трегобчук В.М. Охорона земель – складова національної безпеки. Вісник НАН України. 1997. № 3–4. С. 3–10.
21. Соколовский А.Н. Сельскохозяйственное почвоведение. Москва: «Госсельхозиздат», 1956. 332 с.
22. Трускавецький Р.С., Цапко Ю.Л. Основи управління родючістю ґрунтів: монографія / За ред. Р.С. Трускавецького. Харків: ФОП Бровін О.В. 2016. 388 с.
23. Балюк С.А. та ін. Стратегія збалансованого використання, відтворення і управління ґрунтовими ресурсами України. Київ: «Аграрна наука», 2012. 240 с.
24. Гавриш Н.С. Правова охорона ґрунтів в Україні: монографія. Одеса: Б.в., 2008. 228 с.
25. Кулинич П.Ф. Екологічні імперативи в системі правової охорони сільськогосподарських земель України. Право України. 2011. № 2. С. 140–147.

ПРАВО І СУСПІЛЬСТВО

Науковий
журнал

Журнал заснований
у 2004 році з ініціативи
генерал-лейтенанта міліції
ВІТАЛІЯ ФЕДОРОВИЧА
ЗАХАРОВА, заслуженого
діяча науки і техніки
України, кандидата
юридичних наук, професора

Свідцтво про державну
реєстрацію – серія КВ
№ 11724-595 ПР
від 12.09.2006

Офіційний сайт:
www.pravoisuspilstvo.org.ua

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:
49064, м. Дніпро,
вул. Орловська, 1-Б
тел.: (056) 371-51-47

ISSN 2078-3736

У номері

*РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ*

ЦИВІЛІСТИКА

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

*АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО*

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

*ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ТРИБУНА ЗАРУБІЖНОГО ВЧЕНОГО

1
2019